

Przemysław Waingertner

PRZEDMOWA

Przedmiotem niniejszej monografii jest analiza relacji zachodzących pomiędzy Polską i Polakami a państwami i narodami Europy Wschodniej od schyłku XIX do początku XXI stulecia ze szczególnym uwzględnieniem koncepcji, wypracowanych przez polskie elity polityczne, społeczne i intelektualne, a dotyczących sposobu ułożenia wzajemnych stosunków z Ukraincami, Białorusinami, Litwinami, Łotyszami i Estończykami oraz tworzonymi przez te nacje instytucjami państwowymi.

Wyróżnienie polskiej refleksji politycznej, odnoszącej się zarówno do narodów, jak i państw, wydaje się przy tym zasadne z racji burzliwych dziejów wschodu Starego Kontynentu w okresie minionych kilkunastu dekad. Targające nim wojny światowe i konflikty lokalne; jego pozostawanie na przełomie XIX i XX w. w granicach trzech mocarstw – Cesarstwa Niemieckiego, Austro-Węgier i carskiej Rosji; następnie zdominowanie i podział regionu u schyłku pierwszej połowy XX stulecia przez dwa totalitaryzmy – niemiecką narodowo-socjalistyczną III Rzeszę i komunistyczny Związek Sowiecki; wreszcie pozostawanie narodów Europy Wschodniej przez kilkadziesiąt lat pod jarzmem ZSRS (skutkujące dla części spośród nich utratą własnej państwowości, dla innych – ograniczeniem suwerenności) sprawiły, iż adresatami wypracowanych przez polskich polityków, publicystów i intelektualistów koncepcji stawały się często opiniotwórcze środowiska podziemnej irredenty lub politycznej emigracji ukraińskiej, białoruskiej, litewskiej, łotewskiej i estońskiej, nie zaś suwerenne władze państwowe. Z drugiej strony polscy autorzy tychże refleksji także nader często formułowali je jako konspiratorzy w warunkach zaborów lub jako polityczni uchodźcy w latach II wojny światowej i powojennej hegemonii Związku Sowieckiego na wschodzie Europy.

Koncepcje dominujące od blisko półtora wieku w polskim dyskursie politycznym, odnoszącym się do ukształtowania pożądanego z polskiego punktu widzenia i służącego polskiej racji stanu ładu w regionie Europy Wschodniej, proponowane przez polskich polityków, publicystów i intelektualistów,

charakteryzowało kilka założeń, którym podporządkowane były formułowane postulaty. Wśród założeń tych można wyróżnić m.in.: wizje zagrożenia, które miały nieść dla dążeń niepodległościowych, samostanowienia i podmiotowości narodów wschodnioeuropejskich rosyjski (sowiecki) imperializm oraz potęgą polityczną, militarną i ekonomiczną Niemiec; przekonanie, iż adekwatną dla tej groźby odpowiedzią jest utworzenie mniej lub bardziej ścisłego związku – o charakterze politycznym, wojskowym, gospodarczym – państw, położonych pomiędzy Morzem Bałtyckim, Rosją, Morzem Czarnym i Niemcami; wreszcie idea, iż to właśnie Polacy i państwo polskie stanowią podmioty predestynowane – ze względu na kluczowe położenie w regionie oraz potencjał demograficzny, cywilizacyjny, polityczny, ekonomiczny i militarny – do podejmowania inicjatyw integrujących na wschodzie Starego Kontynentu.

Na niniejszą monografię składają się cztery analizy, poprzedzone istotną pracą analityczną, kwerendalną i dokumentacyjną, których rozszerzeniem jest bogaty zasób źródłowy i słownikowy zbudowany na ogólnodostępnej platformie elektronicznej. Pierwsza ze wspomnianych analiz – pióra prof. Bohdana Cywińskiego – odnosi się do okresu poprzedzającego wybuch Wielkiej Wojny oraz lat tego pierwszego światowego konfliktu. Ukazuje proces kształtowania się narodowych, kulturowych i politycznych tożsamości wschodnich sąsiadów Polaków oraz redefiniowania relacji pomiędzy narodem polskim a innymi nacjami dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Kolejna – autorstwa dr Agnieszki Jędrzejewskiej – obejmuje okres dwudziestolecia międzywojennego i II wojny światowej. Wskazuje zarówno na ówczesne polskie koncepcje zbudowania ładu w Europie Wschodniej, jak też faktyczny obraz relacji pomiędzy Drugą Rzeczpospolitą a republikami nadbałtyckimi. Trzecia analiza – przygotowana przez prof. Arkadiusza Adamczyka – dotyczy lat powojennych do przełomu 1989 r. Jej autor przedstawia idee porządku wschodnioeuropejskiego, które wypracowano w środowiskach polskiej emigracji w Europie Zachodniej i Stanach Zjednoczonych. Wreszcie ostatnia – pióra dr. hab. Pawła Kowala – prezentuje okres po 1989 r. – polskie koncepcje polityki wschodniej i próby ich realizacji przez dyplomację Rzeczypospolitej. Ponadto do analiz dołączono syntetyczny, podsumowujący tekst autorstwa redaktora monografii, prof. Przemysława Waingertnera. Monografia zawiera również bibliografię oraz indeks osobowy.

Prezentowane opracowanie stanowi jeden z tomów serii monografii, związanych z realizacją projektu badawczo-naukowego pt. *Elektroniczna platforma transferu wiedzy i zasobów źródłowych: Wizje roli Polski w Europie Środkowo-Wschodniej w koncepcjach geopolitycznych, gospodarczych i cywilizacyjno-kulturowych w XX w.*, finansowanego ze środków Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego przeznaczonych na program DIALOG w latach 2018–2020, obejmującego również

publikacje wyników studiów nad polską refleksją polityczno-kulturową, dotyczącą ładu w regionie Europy Wschodniej i Środkowej.

W zamierzeniu pomysłodawców i autorów mają one prezentować zarys różnorodnych wizji roli Polski w Europie Środkowo-Wschodniej w koncepcjach politycznych, gospodarczych i cywilizacyjno-kulturowych, formułowanych od schyłku XIX do początków XXI w. Projekt realizowany jest z myślą o wykorzystaniu publikowanych wyników badań i prac przez m.in. pracowników naukowych i studentów ośrodków akademickich, pomocniczych jednostek naukowych, centra oświatowe, instytucje pozarządowe podejmujące działalność naukowo-badawczą oraz edukacyjną, w kraju i za granicą, wreszcie przedstawicieli administracji publicznej i środowisk opiniotwórczych. Jednym z ważnych celów jest również zachęcenie młodych badaczy do pogłębiania zainteresowań naukowych w ww. zakresie. Przedmiotowy projekt oraz upowszechniane rezultaty prac w sposób istotny mogą ponadto przyczynić się również do wzbogacenia percepcji oraz lepszego zrozumienia współcześnie diskutowanych, podejmowanych założeń geopolitycznych czy geoeconomicznych w Polsce i w Europie, poprzez przywołanie szerokiego spektrum dziejów, niezwykle barwnej i burzliwej historii Polski, w tym wydarzeń, uwarunkowań historyczno-społecznych oraz co najważniejsze postaci, które miały ważny wpływ na jej kształtowanie.